

MAI NYUGATNÉMETI KÖLTŐK

A sóragyogású bánat. Európa Könyvkiadó, 1973.

Ez a gyűjtemény nem az egész mai nyugatnémet költészetéről kíván körképet adni, hanem csak a húsz- és harmincévesek, meg a harminc- és negyvenévesek nemzedékéről. Ezt az elválasztást az idősebb évjáratoktól a gyűjtemény összeállítója, Hajnal Gábor, azzal az indokolja, hogy az idősebb korosztályok természetét egy kötet, amely félvízide jelent meg, s amely ma is forgalomban van, már bemutatta. S még inkább indokolhatná azzal, hogy ezeket a nemzedékeket egy alapvető történeti-etikai élménykülönbség választja el a náluk idősebbektől.

A fasizmus és a második világháború olyan sokkot hozott magával, amelyet minden érintett nép irodalma mélyen érzékelt és erőteljesen jelzett. Az egész világirodalomban nemcsak egyszeri, hanem folyvást élő, de folyvást módosuló nyomot hagyott ez a hatalmas történeti megrázkódtatás. Természetesen, nemcsak tartalmi, tematikusan behatásról van itten szó, hanem a legtágabb értelmű esztétikai-poétikai változások létrejöttéről is.

Fordítás-irodalmunk jóvoltából többé-kevésbé szinte minden érintett nép reagálását ismerjük. Paradox módon talán azét legkevésbé, amely egyszerre volt első számú eszközlője s nem utolsó számú elszennvedője ezeknek a borzalmaknak. A német antifasiszták élményvilágát és irodalmát illetően, akár külső, akár belső emigrációról lett légyen is szó, bőven rendelkezünk tájékozódással. S nagy vonalakban tudjuk azt is, mit akart a Harmadik Birodalom embertelen s alapjában epigon művelődés-politikája.

Arról azonban, mit gondolt, mit érzett az a kétharmad, amely az utolsó szabad választásokon is a nácizmus ellen foglalt állást, vajmi kevés tudomásunk van. Különösen kevés ama nemzedékek emberének belső világáról, amelyek a háború poklában s a háborút követő nyomor infernójában élték át gyermekégüket és ifjúságukat, a tudatformálódás döntő korszakait. Naponta ismétlődő szörnyebombázások és naponta zsurgorodó fejadagok, elhurcolások suttogva továbbadott hírei és hisztérikus főhíri szózuhatagok, hideg tantermek és tizenhatasztendős fejjel való besorozások kísérték végig ezt a gyermekkort, ezt az ifjúságot. Majd következett három-négy év minden elképzelést felülmúló nélkülözése, cinikusan üzletelő anarchiája, a nemzetközi kivetettség s a büntudatos nemzeti meg-

alázottság atmoszférája, a Bi- és Trizónia korszaka, s a Morgenthau-terv minden emberi tisztességet megcsúfoló fontolgatása.

Amidőn az ország gazdasága a negyvenes évek fordulóján kezdett talpraállni, az egykori emigránsok mondták tovább a maguk (teljesen jogos) vádbeszédét, az egykori nácik és csöndestársaik viszont szemérmetlen szemforgatással védték magukat. Ezek az évjáratok ez alatt az idő alatt jórészt hallgattak, s tömbszerűen viszonylag későn szólaltak meg. Mert ne feledjük, a „Gruppe 47” többségében már érett felnőttekből állt, s nagyjából az emigránsok vádbeszédét variálta felháborodottan tovább.

Az ötvenes évek végén s a hatvanasokban hallatta ez a háborúban s háború után felnevelkedett nemzedék hangját masszívan, arculatát pedig a szociáldemokrata kormányzás alatt mutatta meg minden oldalról. Akkor, amidőn már nem a Hallstein-doktrinaszerű önámítás elleni harc volt a közéleti napirend első pontja, amidőn már nem közvetlenül kellett politizálnia a költészetnek, amidőn elválhatott a publicisztikától a költészet, s a maga sajátos területeit vehette újra művelés alá.

Hajnal Gábor antológiája, helyesen, elválasztja a háború idején nevelkedetteket a háború után születettektől. Az első csoport, az első generáció arculata sokszínűbb, mint a másodiké. Az utóbbi viszont egyénibb, határozottabb, plasztikusabb esztétikai tekintetben, mint az előbbié.

Az első csoportba sorolja a szerkesztő H. M. Enzensbergert is. Helyesen. Mert Enzensberger ugyan távolról sem a legerősebb tehetség ebben a nemzedékben, de költészete a nemzedék magatartásának egyik fő vonását erőteljesen mutatja fel. Az értelmi éberséget és élességet, az epés fölényt és szarkazmust, a türelmetlen felháborodást és készenlétet az előző generációkkal szemben, amelyek magyarázkodnak, ahelyett hogy becsületesen szembenéznének a múlt tényeivel és a jelen valóságával.

Brechtet is említi Hajnal e nemzedékkel kapcsolatban, mint sugalló példaképet, és nem joggatlanul. Az azonban nem egészen bizonyos, hogy miközben inspirálta őket a nagy példa, egyben nem gátolta is-e egyéni hangjuk kibontakozását. A tehetségesek azonban, s belőlük éppenséggel nincs hiány, a brechti éberséget és élességet egy sajátos kesernyész meditációval hatják át, amely a nagy történeti események és az arasznyi egyéni lét szemléletének ellentmondásából fakad. Ifjúságuk szomorú emlékvilágának felpanaszlása, számonkérése üt át minduntalan verseiken.

S itt láthatjuk újra, mennyire döntő kérdés az, hogy egy líra, a maga hagyományán belül, az újító szakaszok vegyülékes hozadékát meg tudja-e szűrni, tudja-e klasszicizálni vagy sem. Wolfdiétrich Schnurre vagy Bruno Fuchs úgy ötvözi az újraéledt expresszionista hagyomány, a brechti irány, a nagy természetlírai örökség meg a mai élet fogalom-, kép- és élménykincsét, hogy abból olyan egységes alkotásmód épül ki, amely a német líra legnagyobb tradícióját, a biztos lírai formaegyelmet, a dalban és elégiában tetőződő tömörséget, a metaforikai egyneműséget még a nagy ösökhöz, Hölderlinhez és Goethehez, Eichendorffhoz és Heinéhez, Stormhoz és Meyerhez, Rilkéhez és Bennhez is méltó módon valósítja meg. Ennek a lírának, kétségtelenül szerencséjére, sohasem volt zavaros és ostoba „szellemi” hippikorszaka.

S ha a kötet első generációjának javában él ez a megreformálási kötelességtudat és ez a formateremtő készség, a másodikban még erősebb ez. Versük modernsége, maisága egymástól távol esni látszó képzeteik szilárd, költői logikájú egybekapcsolásában, változatos fogalomkincsiük és képfantáziájuk egyneműsítésében, összetartó erejének megteremtésében nyilatkozik meg. Egy lapnál, másfél lapnál hosszabb vers alig található költeményeik között; annál több a három, négy vagy öt versszakos. Mintha csak Crocéval ők is azt vallanák, hogy csak a rövid vers igazi líra; a hosszú legtöbbször csak verses publicisztika, verses elmélkedés, verses szónoklat.

Egyszóval hiányzik belőlük az az *öblös nagyotmondás*, az az öncsaló álbátorság, az az „örökös zajongás-rajongás” (hogy Arany szavát kölcsönözzük), amely a mai magyar líra egy részét lassanként olvashatatlanná teszi.

Ez a második nemzedék: a gazdasági csoda nemzedéke és – árvája. Mindenük volt, és semmijük sem maradt. Az európai életforma elvesztésének romjain s az amerikanizálódás szédületes iramában, a fogyasztói társadalom gépvilágában csöndes bánattal sorakoztatják egymás mellé kijelentőmondatos, szomorkás monológjaikban hol azt, ami elveszett, hol azt, ami még megmaradt. Ami, persze, nem akadályozza meg őket abban, hogy szöges foggal vissza ne harapjanak, ha „a rend”, „a biztonság”, „a jólét” nevében hazug tanok maszlagával kívánják bódítani őket.

Az állító, az akaró mozzanat azonban jórészt hiányzik magatartásukból. Defenzív lírának nevezhetnénk egy szóval ezt a költészetet, ezt a költői magatartást. Mert amint irracionális tanok ópiumát elutasítják, úgy utasítják el hevesen és joggal azt a rájuk sugárzott büntudatot is, amely a

múltért őket akarja felelőssé tenni. Nagyon jól tudják, egyetlen nemzet egyetlen nemzedéke sem tehető felelőssé ősei tetteiért, s nincs oka büntudatot érezni ezekért a tettekért. Minden egyes ember s minden egyes nemzedék a maga tetteiért felelős, s ha büszke lehet valamire, a maga tetteire lehet az. Egy-egy nemzedék büszkesége abban állhat, hogy megértette nemzeti történelmét, s tanul belőle, s abban szégyelnie valója, ha nem értette meg.

Defenzív magatartás, mondottuk. Olyan azonban, amely nyitott minden realitás iránt, legyen az akár szorosabban vett eszmei, akár politikai vagy társadalmi realitás. A visszautasításban indulatosak, ironikusak, a maguk lehetőségeinek számbavételénél viszont tárgyiasak és tárgyilagosaak. A kötet címét találóan választották meg. Eckart Klessmann költészete és címado szép tízorosza az egész nemzedék magatartására jellemző: a szigorúan ellenőrző értelem éles fénye vetül a szív vágvaira, s a szív kordába fogott vágyainak, egykori bensőségének, otthonosságának fanyar bánata vetül az értelemre.

Hajnal azt mondja, a német természetlírai örökség nincs vagy csak kevésbé van jelen e versekben. Nos, ez csak részben áll meg. A természeti elem jelen van; csak másféle szervezésnek, főleg pedig másféle aránynak van alávetve, mint a korábbi lírában. Az életképi, a tájverszi, a helyzetdalszerű keret csakugyan eltűnt, de az utalásokra tömörített természet, a fa és a rét, a domb és a patak, a hárs és a nyíró, a tél és a nyár, a csillag és a nap szinte valamennyiük versében ott van. Mint ahogy ott van Brecht verseiben is, amelyekre – minduntalan kiütözik megnyilatkozásaiából – volt olyan büszke, mint darabjaira.

Hadd írjuk ide bizonyosságul Klessmann *Halott vidék*-ének két szakaszát:

Tört gallyakon meglobban a búcsú még:
a Senki földjén jársz, hamu lett a szó.
Viharmadár csapongva fordul,
tél hava, szél riogása úzi.

Meghitt vidék ment tönkre, a gondolat
semmit sem fog, nem mér utat itt a láb.
Homokba elterülő nyomok, s a
Gyászzena sápadt odúk homályán.

(Lator László fordítása)

Egyszóval, szép kötet ez, szép válogatás és jó fordítások. Hadd emeljük ki a jók közül is a német líra sajátos hangját pontosan eltaláló Lator László, **Eörsi István**, Tandori Dezső és Hajnal Gábor fordításait.

NÉMETH G. BÉLA